

Олена Муращенко, кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри початкової освіти,
ВСП “Економіко-правничий фаховий коледж
Запорізького національного університету”

СТРУКТУРА ПРАВОСВІДОМОСТІ

У статті визначено й схарактеризовано структуру правосвідомості, яка охоплює правову ідеологію, правову психологію, правові переконання та правові настанови. Встановлено взаємодію цих елементів у процесі формування загального уявлення про право, їх вплив на суспільні відносини та правову поведінку. З'ясовано, що правова ідеологія забезпечує теоретичне розуміння права; правова психологія відображає ставлення до правових норм; правові переконання зосереджені на правових цінностях та ідеалах, а правові настанови сприяють формуванню ставлення людини до юридичної поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи.

Ключові слова: структура правосвідомості; правова ідеологія; правова психологія; правові переконання; правові настанови.

Таб. 1. Літ. 15.

Olena Murashchenko, Ph.D. (Pedagogy),
Lecturer of the Primary Education Department,
Separate Structural Division of the Economics and Law Vocational College at
Zaporizhzhia National University

STRUCTURE OF LEGAL CONSCIOUSNESS

The article offers an in-depth definition and thorough analysis of the structure of legal consciousness, delineating its four essential components: legal ideology, legal psychology, legal beliefs, and legal attitudes. It investigates how these elements interact with each other and contribute to shaping an individual's holistic understanding of the law. The article further explores how these components impact social relationships and influence legal behavior.

Legal ideology is described as providing a theoretical framework for interpreting the law, incorporating overarching principles, theories, and conceptualizations that create a systematic perspective on legal norms and their implementation. This component serves as the foundation for understanding and applying legal principles in a structured manner.

Legal psychology, in contrast, examines how personal attitudes and emotional responses towards legal norms affect one's interaction with legal processes and their perception of justice. This aspect highlights the role of emotional and psychological factors of influence how individuals engage with and respond to legal matters.

Legal beliefs are concerned with the values and ideals that shape an individual's views on legality and morality. These beliefs address how concepts such as justice, equality, and fairness impact legal understanding and behavior, guiding an individual's moral and ethical stance towards legal norms.

Legal attitudes are defined as internal orientations that determine an individual's readiness to act in accordance with legal norms and principles. These attitudes influence how individuals approach legal behavior and their perspectives on the development and reform of the legal system.

The article emphasizes the significance of understanding the interplay between these components to form a coherent and comprehensive view of legal consciousness. Such an understanding is essential for a deeper appreciation of how legal consciousness functions within society and its implications for the practical application of legal norms. By examining these relationships, the article contributes valuable insights into the dynamics of legal consciousness and its role in shaping both individual behavior and societal legal frameworks.

Keywords: structure of legal consciousness; legal ideology; legal psychology; legal beliefs; legal attitudes.

Постановка проблеми. Актуальність цього питання зумовлена тим, що правосвідомість є складним структурним утворенням, яке характеризується послідовним розкриттям її елементів, логічно та функціонально пов'язаних між собою. Своєю чергою, тлумачення структури правосвідомості сприяє глибшому розумінню її ролі в житті суспільства та окремого індивіда в системі соціально-нормативного регулювання. З іншого боку, постійний вплив соціокультурних, історичних, політичних та економічних

чинників на правосвідомість позначається на її структурі, забезпечує безперервний розвиток правової системи.

З огляду на сказане освіта набуває особливої значущості як один із ключових інструментів для забезпечення ефективного засвоєння правових знань та формування правових переконань, що сприяє відповідальному й усвідомленому ставленню до правових принципів.

Таким чином, дослідження структури правосвідомості є актуальним не тільки з огляду на теоре-

тичне обґрунтування, але й у контексті освітньої діяльності, яка відіграє вирішальну роль у формуванні правосвідомості майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системність правосвідомості як її фундаментальна властивість визнана в наукових колах.

Структура правосвідомості об'єднує правову ідеологію, що містить правові ідеї, знання, уявлення, поняття та концепції, та правову психологію, яка охоплює почуття й емоції, що впливають на практичне застосування правових знань і можуть проявлятися у вигляді позитивних чи негативних станів різних соціальних груп (К. Кім, В. Кутовий [9, 6], Д. Лук'янов, С. Погребняк, В. Смородинський, О. Петришин [2, 147], О. Назаренко [11, 6], О. Полякова [12, 34], А. Ратинов та ін.). Водночас складниками правосвідомості визначають правову поведінку, яка забезпечує реалізацію психологічних та ідеологічних елементів правосвідомості (К. Волинка, Т. Каткова [5, 43], В. Кутовий [9, 6], А. Луцький, О. Скакун [14, 464], О. Устименко та ін.). Різноманітність поглядів на окремі компоненти правосвідомості призводить до відсутності єдиної, узагальненої структури.

Метою статті є визначення структури правосвідомості та співвіднесення її окремих елементів з їхніми практичними функціональними завданнями, з оперттям на наукові підходи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі правосвідомість розглядається як *форма суспільної свідомості* (Л. Герасіна, О. Данильян, О. Дзюбань [2], М. Кельман, О. Мурашин [6], В. Муж [10], М. Черкас [15, 174], Ю. Шемшученко та ін.), *яка відображає правову дійсність* (А. Бова, О. Жидовцева [3, 308], С. Куксенко [8, 3], О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147], О. Скакун [14] та ін.); *ставлення окремої особи, соціальної групи або суспільства в цілому до права, законності та правопорядку* (А. Дем'яненко, Л. Макар, Т. Михайліна, О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147], В. Радула, В. Тимошенко та ін.); *уявлення про те, що є правомірним або неправомірним, і зіставлення правової реальності з визначеними юридичною наукою правовими цінностями та ідеалами* (В. Гончаренко, Ю. Калиновський [4], С. Куксенко [8, 3], Л. Макар, В. Радула та ін.).

Деякі науковці розглядають правосвідомість як комплексний феномен, що об'єднує сукупність правових знань, почуттів, переконань і настанов, які формують цілісне уявлення про право та правову реальність (М. Кельман, О. Мурашин [6, 354], А. Колодій, С. Погребняк [2, 147], О. Скакун [14, 9], В. Тимошенко та ін.). У визначеннях окремих авторів особлива увага приділяється правовим знанням як ключовому елементу правосвідомості, що охоплює погляди, ідеї, теорії, концепції, поняття та

доктрини про закони, правові системи, судову практику, а також права і обов'язки громадян (П. Андрушко, Т. Базова, В. Гончаренко, К. Кім, В. Радула та ін.).

Водночас автори підкреслюють важливість правових почуттів, які впливають на сприйняття права та правопорядку, створюючи емоційну основу для правової поведінки. Ці почуття відіграють ключову роль у правосвідомості, оскільки формують як позитивне, так і негативне ставлення до правових норм та їх дотримання у повсякденному житті (А. Колодій, В. Копейчиков, С. Лисенков, І. Омельчук, О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147] та ін.).

Деякі науковці виокремлюють у структурі правосвідомості правові уявлення, судження та переконання що стосуються правових цінностей, принципів і норм, які відображають особистісні позиції та поведінку у правовій сфері. Система правових переконань сприяє оцінюванню правових ситуацій та ухваленню рішень відповідно до правових норм і принципів (А. Дем'яненко, С. Куксенко [8, 3], В. Кутовий [9, 6], І. Омельчук, О. Скакун [41, 9], В. Тимошенко та ін.). Оцінне ставлення до права, його реалізації та соціально-правові ціннісні орієнтири регулюють поведінку в юридично значущих ситуаціях згідно з внутрішніми переконаннями, традиціями та нормами (О. Жидовцева [3, 308], С. Куксенко [8, 3] та ін.). Об'єктом правосвідомості є ставлення особи до правових явищ, вираження оцінок справедливості або несправедливості законів та діяльності судових і правоохоронних органів. Це ставлення відображає не лише індивідуальні погляди й переконання людей, а й загальні соціальні, культурні та політичні контексти, які впливають на сприйняття й оцінку правової реальності (М. Черкас [15, 174]).

Важливим складником правосвідомості є вольові настанови, які формують ставлення особистості до юридичної практики та визначають її ціннісну орієнтацію щодо поведінки. Ці настанови впливають на сприйняття правових норм, визначають особистісне ставлення до правових норм і стандартів та формують уявлення про перспективи й напрями розвитку правової системи (В. Муж [10], О. Петришин, С. Погребняк [2, 147], О. Скакун [14, 96], М. Цимбалюк, А. Штанько та ін.).

Водночас у сучасній науковій літературі правосвідомість розглядається як багатоаспектне суспільне явище з комплексною структурою, яка інтегрує правову ідеологію та правову психологію, відображає правову реальність (К. Волинка, Т. Каткова [5, 43], К. Кім, В. Кутовий [9, 6], Д. Лук'янов, С. Погребняк, В. Смородинський, О. Петришин [2, 147], А. Луцький, О. Назаренко [11], О. Полякова [12, 38], А. Ратинов, О. Скакун [14, 464], О. Устименко та ін.). Так, науковець О. Петришин стверджує, що правосвідо-

мість складається з трьох елементів, а саме, правової ідеології, правової психології та правової настанови [2, 147]. Т. Каткова, своєю чергою, характеризує раціональний (світоглядний), емоційний (психологічний) та поведінковий (вольовий) елементи правосвідомості [5, 43], а Н. Крестовська виокремлює раціональний, емоційний, аксіологічний та регулятивний елементи правосвідомості [7].

З огляду на результат аналізу дефініції “правосвідомість”, її структурними елементами визначаємо правову ідеологію, правову психологію, правові переконання та правові настанови. Переконані, що лише за умови комплексної єдності цих складників можна досягти високого рівня правосвідомості в суспільстві. Розглянемо особливості кожного елемента.

Отже, йдучи за О. Поляковою, *правова ідеологія* є сукупністю правових ідей, знань, уявлень, понять та концепцій, які утворюють теоретичну основу для розуміння права, забезпечують чітке уявлення про чинне законодавство та правову дійсність [12, 38]. Цей елемент, на думку О. Назаренко, містить концептуально важливі знання про право як основоположне і невід’ємне явище для функціонування суспільства, визначає його роль і значення в державній системі [11].

Поняття “ідеологія” має багатогранне значення в літературі та наукових дослідженнях, що зумовлено його історичним розвитком та широким спектром застосувань. За А. Ткачук, це поняття уперше введено до наукового обігу французьким філософом і економістом Антуаном Дестютом де Трасі на початку XIX ст. Сутність “ідеологія” тлумачилася як теоретична основа для соціальних наук, що сприяла їхній інтеграції та розвитку. Сучасні підходи визначають ідеологію як набір теоретичних уявлень, активний інструмент формування світогляду та соціальних норм, що суттєво впливає на соціальні та культурні процеси.

На думку А. Шульги, правова ідеологія є науково-теоретичним, узагальненим та систематизованим відображенням правової дійсності, яке формується внаслідок абстрактного мислення. Її зов-

нішні форми відображення об’єднують теорії права, концепції праворозуміння та правові вчення.

Правова ідеологія визначає характер правотворчих та правозастосовних процесів, інтегруючи різномірні політико-правові феномени в систему. Вона визначається цілеспрямованим філософським осмисленням права як цілісного явища з власною цінністю, що поєднує комплексну теоретичну та концептуальну основу (Д. Лук’янов, С. Погребняк, В. Смородинський, О. Петришин [2, 77], М. Цвік, О. Петришин [2] та ін.).

Правова психологія охоплює почуття та емоції, що виникають у процесі практичного застосування правових знань і можуть супроводжуватися сприятливими та несприятливими станами різних соціальних груп, зауважує О. Назаренко [11, 6].

Правова психіка, на думку деяких науковців (О. Дзьобань [2], А. Колодій, В. Копейчиков, С. Лисенков, М. Черкас [15] та ін.), демонструє практичний рівень суспільної свідомості, який формується в результаті повсякденної людської діяльності як індивідів, так і соціальних груп. Вона поєднує такі елементи, як:

- *правові почуття, настрої та переживання* – динамічні й емоційні аспекти, що відображають ставлення людей до права і правопорядку;

- *правові практичні знання, уявлення та погляди* – когнітивні компоненти, які передбачають самооцінку та здатність критично аналізувати власну поведінку у контексті відповідності законодавству;

- *правові звичаї, традиції та звички* – стійкі регулятори поведінки, що формуються у процесі соціальної взаємодії та впливають на практичне застосування правових норм [2; 15].

Психологічний вплив на формування ставлення людини до чинного законодавства є край важливим. Воно може проявлятися у формі позитивного сприйняття, що підвищує ймовірність правомірної поведінки, або негативного, яке свідчить про схильність до порушення правових норм або ігнорування законодавства (О. Дзьобань [2], Ю. Калиновський [4], М. Черкас [15] та ін.).

Таблиця 1

Ознаки психологічного впливу права на свідомість людини

№	Ознаки правосвідомості
1	є особливою формою суспільної свідомості, в якій економічні, соціальні та інші інтереси усвідомлюються через призму права
2	поєднання ставлення до чинного правового порядку та уявлення про бажаний правовий лад
3	формування на основі ідей, теорій, почуттів, настроїв, емоцій і концепцій, які відображають ставлення людей до чинного або бажаного права
4	є джерелом права та системою загальноновизнаних ідеалів, цінностей, ідей і ознак
5	носіями правосвідомості є суб’єкти права, які безпосередньо впливають на формування і розвиток правових уявлень і практик
6	є внутрішнім мотивом правової поведінки, формуючи наміри людей і їх ставлення до об’єктів та інститутів правової реальності

Формування образу права є процесом, що містить узагальнення та емоційне забарвлення уявлення про правову реальність. Цей процес формує систему уявлень про закони та їхню реалізацію, що є важливим як для теоретичної, так і для практичної юриспруденції (також у педагогіці – *прим. наша*). Суб'єктивне сприйняття об'єктивної правової дійсності та саморегуляція поведінки пов'язані з вмістом і повсякденної, і наукової правосвідомості, ознаки яких наведені в табл. 1. (І. Візнюк, С. Долінний та С. Пугач [13]):

Правові переконання є усвідомленими уявленнями та судженнями щодо правових цінностей, принципів і норм, які визначають ставлення людей до права та впливають на їхню правову поведінку. Ці переконання формуються під впливом правової освіти, соціокультурних чинників, особистого досвіду та діяльності правових інститутів (освіти – *прим. наша*). Вони мають суттєвий вплив на здатність особи захищати власні права, активно брати участь у правовій діяльності та підтримувати правопорядок (А. Дем'яненко, С. Куксенко [8, 3], В. Кутовий [9, 6], І. Омельчук, О. Скакун [14, 9], В. Тимошенко та ін.). Цілком слушно В. Кутовий наголошує на тому, що основні цінності та ідеали, такі як справедливість, рівність, свобода, честь і гідність, відіграють ключову роль у розвитку правової системи держави й громадянського суспільства [9, 6]. Ціннісні орієнтації впливають на регулювання людської поведінки у важливих юридичних ситуаціях і суспільних відносинах, забезпечують дотримання правових норм та формують правову культуру (О. Жидовцева [2, 308], Ю. Калиновський [4, 118–122], С. Куксенко [8, 3], В. Муж [10, 67] та ін.).

Правові настанови є внутрішніми орієнтирами, які визначають готовність індивіда діяти відповідно до правових норм і принципів. Вони функціонують як елемент механізму правового регулювання та інструмент впливу на суспільні відносини (М. Кельман, О. Мурашин [6, 354–355] та ін.). Правові настанови відображають рівень правової обізнаності та ціннісні орієнтири особи, що зумовлюють її поведінку у правових ситуаціях і на практичне застосування правових норм (В. Кутовий [9, 6], В. Муж [10], О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147], М. Черкас [15]). Вони забезпечують стійкість правової поведінки, сприяють підтримці правопорядку та ефективній реалізації правових норм у суспільстві.

Усі складники правосвідомості взаємодіють у цілісній системі. Правові знання як фундаментальна частина цієї системи, створюють основу для розвитку правових почуттів і настанов, які впливають на правові переконання, визначають як особа сприймає і реагує на правову реальність. Така взаємодія між елементами правосвідомості забезпечує

глибоке розуміння права та його ефективне застосування на практиці.

Висновки. Отже, структура правосвідомості є складною та багатогранною, що об'єднує правову ідеологію, правову психологію, правові переконання і правові настанови. Кожен з цих елементів виконує специфічну роль у формуванні цілісного уявлення про право та його вплив на суспільні відносини. Правова ідеологія забезпечує теоретичну основу для розуміння права, охоплює знання про закони, правові принципи та концепції, що формують фундамент правової системи. Правова психологія зосереджена на емоційних і психологічних аспектах ставлення до правових норм, відображає почуття та емоції, які супроводжують правове сприйняття і практику. Правові переконання акцентують увагу на цінностях та ідеалах, що формують ставлення до справедливості й моральності в правовій сфері. Правові настанови визначають вплив правосвідомості на поведінку особи та прийняття рішення у правових ситуаціях.

Особливу увагу необхідно приділити ролі освіти, яка є одним із ключових чинників у розвитку правосвідомості як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Освітній процес забезпечує ефективне засвоєння правових знань, формування стійких правових переконань та розвиток критичного мислення, що, зі свого боку, сприяє усвідомленню й відповідальному ставленню до правових норм і принципів.

Таким чином, освіта виступає фундаментом для формування правосвідомості, готуючи компетентних і законослухняних громадян, здатних активно долучатися до правового життя суспільства та сприяти його розвитку.

Перспективи подальших досліджень в окресленій сфері містять детальне вивчення інтеграції цих елементів правосвідомості та їхній вплив на розвиток правової культури, суспільну правову поведінку особистості взагалі, й освітан, зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондаренко Н. Патріотка як засіб виховання українського учнівства. *Молодь і ринок*. 2023. № 10 (218). С. 45–49.
- Данильян О.Г., Петришин О.В. Демократична правосвідомість: ознаки, передумови становлення й тенденції втілення в українському соціумі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 5. С. 61–72.
- Жидовцева О.А. Структура та функції професійної правосвідомості. *Форум права*. 2012. № 1. С. 307–312.
- Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість як соціальний феномен: структура, рівні та функції. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2005. Вип. 2 (23). С. 118–122.
- Каткова Т.Г. Теорія держава і права: навчальний посібник у визначеннях і таблицях. Харків: Право, 2014. 96 с.

6. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. Київ : Кондор, 2008. 477 с.

7. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 416 с.

8. Куksenко С.І. Правосвідомість і життєві цінності українського суспільства та європейських демократій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2020. № 1. С. 3–7.

9. Кутувий В.В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність та взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 36–41.

10. Муж В.В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Юридичні науки"*. 2016. № 837. С. 297–303.

11. Назаренко О.А. Теоретико-правова характеристика правосвідомості. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 3–8.

12. Полякова О.М. Правова культура і правосвідомість як засоби стабілізації політичного режиму. *Держава і право*. 2005. Вип. 29. С. 34–39.

13. Пугач С.С., Візнюк І.М., Долинний С.С. Правосвідомість як соціологічний контент структурної організації психіки людини. *Наукові інновації та передові технології*. Київ : Наукові перспективи, 2023. № 11 (25). С. 715–723.

14. Скакун О.Ф. Правосвідомість у правовій системі України: еволюційні особливості, професійне та регіональне вимірювання. *Право України*. 2013. № 1. С. 9–116.

15. Черка М.С. Актуальні проблеми формування правосвідомості в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 169–175.

REFERENCES

1. Bondarenko, N. (2023). Patriotka yak zasib vykhovannya ukrayinskoho uchnivstva [Patriot as a means of educating Ukrainian students]. *Youth & market*. No. 10 (218), pp. 45–49. [in Ukrainian].

2. Danylyan, O.H. & Petryshyn, O.V. (2010). Demokratychna pravovidomist: oznaky, peredumovy stanovlennya u tendentsiyi vtilennya v ukrayinskomu sotsiumi [Democratic legal consciousness: signs, prerequisites of formation and trends of implementation in Ukrainian society]. *Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise*. No. 5, pp. 61–72. [in Ukrainian].

3. Zhydovtseva, O.A. (2012). Struktura ta funktsiyi profesiynoyi pravovidomosti [The structure and functions of professional legal awareness]. *Law forum*. No. 1, pp. 307–312. [in Ukrainian].

4. Kalynovskiy, Yu.Yu. (2005). Pravovidomist yak sotsialnyi fenomen: struktura, rivni ta funktsiyi [Legal awareness as a social phenomenon: structure, levels and functions]. *Collection of scientific works of the Kharkiv National*

University of the Air Force. Vol. 2 (23), pp. 118–122. [in Ukrainian].

5. Katkova, T.H. (2014). Teoriya derzhava i prava: navchalnyi posibnyk u vyznachennyakh i tablytsyakh [The theory of the state and law: a study guide in definitions and tables]. Kharkiv, 96 p. [in Ukrainian].

6. Kelman, M.S. (2008). Zahalna teoriya derzhavy i prava [The general theory of the state and law]. Kyiv, 477 p. [in Ukrainian].

7. Krestovska, N.M. & Matvyeyeva, L.H. (2015). Teoriya derzhavy i prava. Praktykum. Testy [Theory of the state and law. Practicum Tests]. Kyiv, 416 p. [in Ukrainian].

8. Kuksenko, S.I. (2020). Pravovidomist i zhytlyevi tsinnosti ukrayinskoho suspilstva ta yevropeyskykh demokratsiy [Legal awareness and vital values of Ukrainian society and European democracies]. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odesa Law Academy"*. No 1, pp. 3–7. [in Ukrainian].

9. Kutovyi, V.V. (2021). Pravova kultura ta pravova svidomist: vzayemozalezhnist ta vzayemovplyv [Legal culture and legal consciousness: interdependence and mutual influence]. *Legal scientific electronic journal*. No. 1, pp. 36–41. [in Ukrainian].

10. Muzh, V.V. (2016). Pravovidomist: teoretychni aspekty ponyattya [Legal awareness: theoretical aspects of the concept]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*. No. 837, pp. 297–303. [in Ukrainian].

11. Nazarenko, O.A. (2023). Teoretyko-pravova kharakterystyka pravovidomosti [Theoretical and legal characteristics of legal awareness]. *Law and society*. No. 2, Vol. 2, pp. 3–8. [in Ukrainian].

12. Polyakova, O.M. (2005). Pravova kultura i pravovidomist yak zasoby stabilizatsiyi politychnoho rezhymu [Legal culture and legal awareness as means of stabilizing the political regime]. *State and law*. Vol. 29, pp. 34–39. [in Ukrainian].

13. Puhach, S.S., Viznyuk, I.M. & Dolynnyi, S.S. (2023). Pravovidomist yak sotsiolohichniy контент strukturovanoi orhanizatsiyi psykhyky lyudyny [Legal awareness as a sociological content of the structural organization of the human psyche]. *Scientific innovations and advanced technologies*. Kyiv, No. 11 (25), pp. 715–723. [in Ukrainian].

14. Skakun, O.F. (2013). Pravovidomist u pravoviyi systemi Ukrayiny: evolyutsiyni osoblyvosti, profesiynne ta rehionalne vymiryuvannya [Legal awareness in the legal system of Ukraine: evolutionary features, professional and regional measurement]. *Law of Ukraine*. No. 1, pp. 9–116. [in Ukrainian].

15. Cherkas, M.YE. (2015). Aktualni problemy formuvannya pravovidomosti v Ukrayini [Actual problems of formation of legal awareness in Ukraine]. *Law and innovation*. No. 4 (12), pp. 169–175. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

"Жити – значить працювати. Праця є життя людини".

Вольтер
французький філософ

